

СЪДЪРЖАТЕЛНИ И ПРАКТИЧЕСКИ ИЗМЕРЕНИЯ НА МЕНИДЖМЪНТА НА КЛАСА КАТО РАБОТНА (ФИЗИЧЕСКА) СРЕДА

Александър Ранев

Софийски университет „Св. Климент Охридски“

Резюме. Настоящата статия е насочена към изясняване на един важен елемент от организационно-управленските дейности на учителя в клас – организацията на работната (физическа) среда. В статията са представени основните подходи в разбиранята за съдържателните измерения на работната (физическа) среда – време, пространство, хигиена, екология, документация. Представени са и конкретни практики, подкрепени с данни от изследвания, чрез които учителите биха могли да подобрят класния климат и да повлияят върху качеството на учебно-възпитателния процес в клас.

Keywords: classroom management, physical classroom environment, teacher, classroom manager

Значението на организацията на работната (физическа) среда в клас и нейното ефективно управление от страна на учителя е съществен елемент от цялостната концепция за мениджмънт на класа¹⁾. Изследвания в тази област изтъкват значимостта на различните физически параметри върху класния климат и учебните постижения на учениците. Не липсват и автори, които изграждат представата си за същността на мениджмънта на класа именно в контекста на организацията на физическото пространство в класната стая с цел създаване на безопасна среда, постигане на ефективен контрол и улесняване на учениците в процеса на разбиране на учебния материал (Montague, 1987). Нещо повече, според резултатите от изследване у нас учителите посочват организацията на физическото пространство в клас като приоритет в техните управленски (мениджърски) отговорности (Ранев, 2010). Независимо че съвременните разбираня за съдържателните рамки на мениджмънта на класа далеч надхвърлят само физическите измерения на класната среда, то мениджмънтът на класа като работна (физическа) среда неизменно присъства в различните идейни модели, включително и на български автори (Бузов, 2004), (Иванов, 2005), (Николаева, 2011), (Ранев, 2010), (Тодорина, 2005). Педагогиче-

ските традиции у нас също отдават значение на организацията и уредбата на класната стая в нейните физически измерения. След Освобождението и въвеждането на единна образователна система се започва и нормативното определяне на основните характеристики на физическата среда в училищата. Така например в гл. IV от Закона за народното просвещение от 1885 г.²⁾ е записано:

През 1892 г.³⁾ е упоменато, че:

От посоченото е видно, че регулирането на физическите параметри в учебните заведения е все още в своя първоначален стадий на развитие и стандартизиране, но съществено е, че се поставят началата на единна система и норми за организирането на работната (физическа) среда в училищата, и по-конкретно – класните стаи. Съществено е и това, че мениджмънтът на класа (в случая на физическата среда) намира своето значимо място в цялостната идея за управление на образованието (образователен мениджмънт) в следосвобожденската ни просветна система. В текста можем да открием и съдържателните измерения на физическата среда според тогавашните разбирания, а именно:

- *вътрешно обзавеждане* – материали (дъски, дърво), подредба;
- *екология* – пространство, височина, осветеност, вентилация.

В зората на педагогическите проучвания у нас като обект на изследователски интерес са и физическите измерения на училищните сгради, помещенията в тях, тяхната пригодност за ефективен учебно-възпитателен процес. Изследване от 1911 г. на над 3977 помещения на народните първоначални училища показва, че от тях 2755 са построени специално за такива, а 1222 са строени за други цели (общински канцеларии, черковни килии, джамии, хамбари, кръчми) и впоследствие преобразувани в училища. От тези 3977 обаче едва 657 са тухлено-масивни здания, градени по план. Изводите в изследването са, че около 3000 училищни сгради подлежат на подмяна с нови и целесъобразни здания. Авторът отчита и особено тежкото състояние на селските училищни сгради (Минчев, 1919). В началото на XX в. в педагогическия печат у нас могат да се открият и наченки на напътствия към учителите по отношение на управлението на физическата среда в класната стая. Така например в статия от 1914 г. се отбелязва „При това той (учителят – бележката моя, А. Р.) трябва да следи, щото околната среда да не бърка на вътрешната работа на детето, а да му доставя само необходимия материал“ (Ignorabus, 1914). През този период влияние оказват и възгледите на различни чужди педагози по отношение на организацията и функциите на физическата среда като Хербарт, Мария Монтесори, Рудолф Щайнер, Елен Кей. Колкото до изграждането на цялостен организационен модел, свързан с дефективното усвояване на физическата среда в

класните стаи – обзавеждане, хигиенни и ергономични фактори, подредба и използване на дидактическите материали, вътрешния интериор съгласно конкретните цели и задачи и т.н. – на този етап е още твърде рано да се говори. Съвременните възгледи за същността на мениджмънта на работната (физическа) среда в класната стая го разглеждат като организация и разпределение на:

- *време*;
- *пространство*;
- *хигиена и екология*;
- *документация* (Бузов, 2004), (Иванов, 2005), (Николаева, 2011), (Ранев, 2010), (Тодорина, 2005).

На понятийно равнище у нас можем да отчетем известно разминаване във формулировката на разглежданата сфера, а именно – „мениджмънт на класа като физическа и работна среда“ (Николаева, 2011), „мениджмънт на работната среда“ (Иванов, 2005), „мениджмънт на класа като учебна среда (управленско-хигиенни аспекти)“ (Тодорина, 2005), „мениджмънт на класа като физическа среда“ (Ранев, 2010). Макар и в съдържателен аспект да разкриваме известни разминавания, то по същество авторските разбирания са сходни. В този смисъл под понятието „работна среда“ или „физическа среда“ в клас следва да се разбира цялостното работно пространство в класната стая, в рамките на което протича учебно-възпитателният процес, в това число – подредбата, помощните материали, задължителна и незадължителна документация, хигиенните и екологичните фактори, организацията на времето. Можем да заключим, че мениджмънтът на класа като работна (физическа) среда е част от цялостния мениджмънт на класа и се отнася към управлението и организацията на време, пространство, документация. По-конкретно като съдържателни единици в разглежданата сфера можем да изведем следните:

– *време* – разпределение на времето за конкретния урок, задача, срока, годината;

– *пространство* – лично пространство, работно място на ученика, работното място на учителя, зони за игра и практически занимания, тематични зони, зони за свободно движение на учителя и учениците, стенното пространство, помощни материали (работната дъска, мултимедия, компютър, табла, плакати, документи и др.);

– *хигиена и екология* – чистота, шум, светлина, осветление, проветреност, материали, от които са направени мебелите, наличие на цветя и растения;

– *документи* – съхраняване, подредба, подбор на документацията.

Значимостта на уредбата на работното пространство в клас се определя от основните характеристики, на които то трябва да отговаря, за да бъде ефективно: *безопасност, сигурност, хигиена, контрол, удобство, уют, предразпо-*

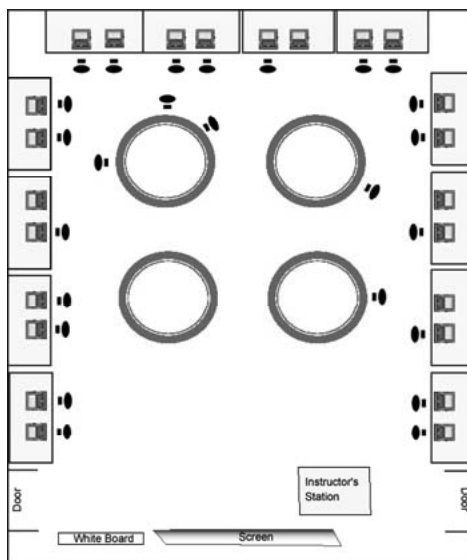
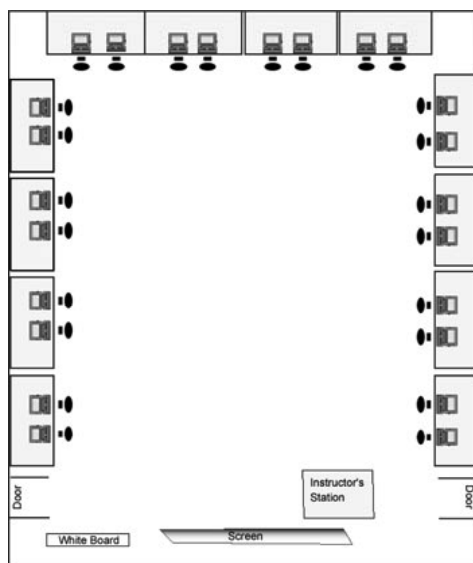
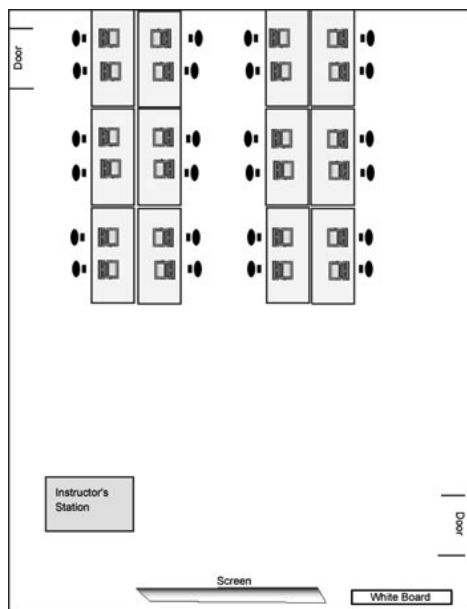
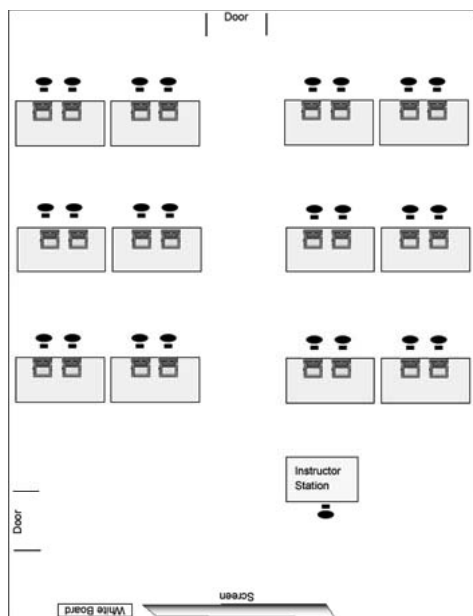
лагане към *активност, подвижност* (динамичност), *естетика, свобода*. Без претенции за изчерпателност на следващите редове ще разгледам някои от техните съдържателни и практически измерения.

Безопасността и сигурността са първите условия за ефективното организиране на работното пространство в клас. Като съпътстващ техен елемент е възможността учителят да контролира случващото се в клас. Контролът над поведението и активността на учениците е важен елемент от поддържането на класния климат, а също и безопасността в класната стая. Затова и подредбата на мебелите трябва да бъде съобразена с възможността на учителя удобно да се придвижва и да достига до всяка точка на стаята. Много често конфликтите между учениците възникват внезапно и ескалират бързо. Вероятността те да бъдат в отдалечен край от учителя е по-голяма, отколкото когато учениците са в близост до него. Поради това и разположението на учениците трябва да позволява добър зрителен контакт, а при необходимост и бързо придвижване. Като превантивни мерки, свързани с положителния класен климат, множество автори препоръчват да бъдат изяснени общи правила за поведение в клас, включващи и регламентиране на придвижването по време на часа и в междучасието. В същото време трябва да имаме предвид, че продължителното седене на едно място води до умора, неудобство, а понякога и до телесни болки у децата. Това поражда естественото желание за изразходване на натрупаното напрежение. Особено при деца, които трудно задържат вниманието си за по-продължително време, е добре да бъде осигурено пространство, в което те да могат да се разнообразят и разсеят, без това да смущава общата за класа работа. Обособяването на специални места, зони или кътове за различни дейности – за игра, за отмора или творческа дейност – ще ни помогне да окажем влияние върху детското поведение и емоционален комфорт. И ако в класните стаи в немалко български училища от периода на Освобождението мястото за наказание на непослушника е било в тъмното и затворено пространство под учителската катедра, то далеч по-хуманно и с положителен ефект е да бъде отделено пространство в края на стаята, в което детето да може да се разнообрази и отпочине при натрупано напрежение. За съжаление, повечето учебни помещения у нас не позволяват реализирането на подобна идея поради големия брой ученици, настанени в малки пространства. Изследвания в областта показват, че поведението на учениците много често е функция на взаимодействието на ученика с околната среда (Иванов, 2005), (Николаева, 2012)⁴⁾.

Значение за класния климат оказва не само обзавеждането, но и броят ученици в помещението, като в класовете с малко на брой ученици проблемите с дисциплината са по-малко отколкото тези с по-голям брой (Иванов, 2005, с.170)⁴⁾. Когато разглеждаме влиянието на броя ученици върху класния климат, то трябва да отчетем и отношението между брой и пространство.

Изследвания показват, че празното пространство подтиква учениците към неговото усвояване – напр. разхвърляне на учебници и чанти, свободно и нерегламентирано движение, тичане, скачане. Затова е добре празните пространства да се използват ефективно, като полезно би било да се обособят в тематични зони – зона за отдых, зона за игра, зона по изкуствата и др. (Бузов, 2004), (Николаева, 2012). Важно за емоционалния и физически комфорт на учениците е и тяхното разположение в стаята. В това отношение интересен пример са и Валдорфските училища, в които децата се подреждат и според изявата на своя темперамент (Чавдарова, 2008), (Щайнер, 2010). Освен според своите особености на характера учениците вариат в предпочитанията си към позиционирането си в клас както според възрастта, така и в зависимост от спецификата на учебния час. Изследване сред ученици на различна възраст в българско училище показва различия в техните предпочитания за часовете по математика и физика. Така например в часовете по математика учениците в VIII клас предпочитат да седят сами, а тези в VI и VII клас се чувстват по-добре в група. В часовете по физика обаче осмокласниците предпочитат да седят по групи, а тези в VII клас – самостоятелно⁵⁾. Удобството на учениците зависи не само от темперамента, годините, предмета, но и от чисто физическите данни и различия. Често в един и същи клас има рязка граница в ръста и теглото на децата. Подобна разлика рефлектира особено в началния етап, тъй като чиновете в класната стая са еднотипни и пригодени за деца, чийто ръст и тегло са в нормата за възрастта. Малкото и тясно работно пространство влияе негативно върху физическото и психическото удобство на детето, а оттам и на неговото поведение в клас – то често се върти, става, проявява раздразнение, трудно се съсредоточава, а в по-дългосрочен план може да доведе и до трайни увреждания. От посоченото следва, че организацията на класната среда трябва да е съобразена освен с хигиенните норми, учебния материал, възпитателните цели, но също и с особеностите на групата и отделните ученици.

Индивидуалният стил на преподаване на учителя също е от значение за подредбата на стаята. Учителите, предпочитащи фронталната работа, използват традиционния тип класна стая с подредени в редица чинове към дъската (вж. вариант 1 по-долу). Учители, които отдават значение на разнообразието в подходите си на преподаване и включват работа по групи, дискусии, презентации, използват гъвкаво работното пространство и го разнообразяват съобразно целите на урока. Относно подредбата на чиновете в класната стая в литературата и практиката могат да се срещнат различни модели. Всеки от тях има своите предимства и недостатъци в зависимост от естеството на урока, групата и конкретните ресурси в помещението. На представените по-долу скици са дадени няколко варианта за подредба на класната стая (виж схема 1).

вариант 1

вариант 2

вариант 3

вариант 4

Схема 1. Скици на варианти за подредба на класната стая

Първият вариант е подходящ за фронтална работа, а при втория се улеснява работата по групи и различни практически занимания. Вариантите 3 и 4 са подходящи за компютърни кабинети. Вариант 3 позволява пряко наблюдение на учителя над работния екран на ученика, индивидуална работа и работа по двойки. Вариант 4 е модификация на предходния, като в работното пространство са поставени маси за индивидуална или групова работа, също и теоретична част.

Фактори на екологичната среда са чистота, шум, светлина, осветление, проветреност, материали, от които са направени мебелите, наличие на цветя и растения. Тяхното поддържане оказва непосредствено влияние върху усещането за чистота, уют, удобство и поддържа състоянието на ведрина и активност у учениците. В немалко класни стаи закачените на стените табла, картини, фотоси остават непроменени през цялата година, а нерядко те са отдавана (морално или материално) остарели и неугледни. Това създава усещането за еднообразие и скучноватост на средата. Постигането на заинтересованост е една от първите цели, върху която стъпва организирането на стенното пространство. Добра практика е стенното пространство да се усвоява както за дидактически цели, така и за възпитателни – естетика, чувство за общност, възможност за лична изява и др. Стенното пространство можем да разделим условно на:

- *фронтална стена* – на която са разположени работните дъски; не се препоръчва да се разполагат разсейващи вниманието на учениците предмети, картини, фотоси;

- *поддържащи стени* – странично разположени;

- *динамична стена* – разположена отзад, на която се разполагат работите на учениците, временни съобщения, украса и т.н.

Поставянето на картини, фотоси и др. продукти от творческата дейност на учениците подпомага създаването на положителен климат в стаята и е елемент от класната култура.

Важна част от обзавеждането са растенията в стаята. Те служат както за освежаване на въздуха, така и имат възпитателен характер. Много често учителите се ангажират лично или оставят на хигиенистите грижата за цветята и растенията в клас. Препоръчително е самите деца да се грижат за тях, като всяко дете може да избере и донесе само своето цвете, за което ще се грижи. Това е стъпка към естетическото и екологичното възпитание на децата още в ранна възраст.

Шумът е също важен елемент, оказващ влияние върху климата в клас. Условно източниците на шум можем да разграничим на външни и вътрешни. Изследвания върху влиянието шума показват, че:

- силният шум снижава интелектуалните постижения при изпълнение на комплексни учебни задачи;

– в шумните училища учениците постигат по-слаби резултати;
– ученици, чиято класна стая гледа към жп линия, губят 11% от учебното време и постигат по-слаби четивни умения. (Николаева, 2012: 160–162).

В голяма степен здравето на учениците и ефективността на учебния процес зависят и се определят от подредбата и санитарно-хигиенното състояние на учебната среда, в която децата прекарват голяма част от времето си. Работната среда се счита за хигиенно издържана, когато създава благоприятни условия и предпоставки за провеждане на учебния процес, за физическото развитие, за почивка, хранене, спорт, занимания по интереси, при оптимален въздушно-топлинен, светлинен и микроклиматичен комфорт. За тази цел работната среда трябва да се изгради в съответствие с определени норми. Целта на тези норми е да се създадат условия за подобряване на средата за обучение, възпитание и развитие на учениците. Съставът на помещенията, вътрешната структура и интериорът да са в унисон с профила на училището и броя на учениците.

Съпътстващ елемент в организацията на работната среда е воденето и съхранението на документацията – задължителна и незадължителна. Често учителите гледат на този аспект от своята работа с досада и отегчение и в немалко случаи имат основание за това. Попълването на документи, писането и воденето на бележки и записки поглъща немалка част от работното време на учителя. Именно поради тази причина организацията на документацията, нейното съхранение и поддържане е необходимост. В последно време все повече се говори за воденето на ученическо и учителско портфолио като задължителна част от учителската документация. В своята ежедневна работа учителят борави с немалко документи като ученическата книжка, учителския дневник, попълване на учебния план и програма, писмени работи на учениците, учителски бележник и др. Към тях спадат и електронните носители – дискове, касети, файлове и др. Мениджмънтът на документацията включва в себе си процесите на завеждане, попълване, съхранение, архивиране, поддържане на различните видове документи и информационни източници и носители на съответните документи и е важна част от управленската компетентност на учителите.

Изброените съдържателни аспекти на мениджмънта на работната (физическата) среда представят един общ поглед към цялостния мениджмънт на класа. Посочените фактори отчитат високата степен на важност, която оказва мениджмънтът на физическата среда върху цялостния процес на обучение и възпитание в класната стая. Средата да бъде организирана по начин, който да насочи интереса на децата към заобикалящия ги свят, да почувстват потребност от знания и опит. В класната стая да се създаде атмосфера, провокираща и подпомагаща свободното общуване между учениците и учителя, тъй като само в условия на усещане за свобода учениците могат да разгърнат своя по-

тенциал и да представят своята индивидуалност, което ще позволи на учителя да ги опознае и да работи с тях ефективно.

Можем да заключим, че класната среда е съвкупност от веществени и личностни условия за обучение и възпитание на учениците. В този смисъл работното пространство е единство на предметната и личностната среда, които непрекъснато си взаимодействат в педагогическата дейност. Мениджмънтът на работната (физическата) среда не може да се ограничи само с вътрешните фактори на класа. Той е зависим и от цялостната училищна среда, в която функционира класът, и част от цялостната организационна култура на училището.

БЕЛЕЖКИ

1. По-подробно за мениджмънта на класа вж.: Иванов, Ив. (2005). Мениджмънт на ученическия клас. Шумен.; Николаева, С. (2011). Мениджмънт на класа. Какво знае, може и прави учителят.... София; Ранев, Ал. (2010). Учителят като мениджър на класа, автореферат на докторска дисертация; Тодорина, Д. (2005). Мениджмънт на класа. Благоевград: Университетско издателство „Неофит Рилски“.
2. Държавен вестник бр.13 от 09.02.1885.
3. Държавен вестник бр.17 от 23.01.1892.
4. <http://www.education.com/reference/article/classroom-environment/> – към 01.2013.
5. Училище Дрита „Pupils about their teachers A Survey Grades 5–8; Subjects: Mathematics, Physics, Biology, English; School Year 2005/2006“

ЛИТЕРАТУРА

- Бузов, Е. (2004). *Мениджмънт на занималнята и класната стая*. София: Екип плюс.
- Иванов, Ив. (2005). *Мениджмънт на ученическия клас*. Шумен: Шуменски университет „Константин Преславски“.
- Минчев, Г.П. (1919). Положението на училищните помещения. *Народно образование*, 4–5, 24–29.
- Николаева, С. (2011). *Мениджмънт на класа. Какво знае, може и прави учителят....* София: Булвест-2000.
- Николаева, С. (2012). *Мениджмънт на класа. Стратегии, техники и компетенции*. Габрово: ЕКС-ПРЕС.
- Ранев, Ал. (2010). *Учителят като мениджър на класа*, автореферат на докторска дисертация. София.
- Тодорина, Д. (2005). *Мениджмънт на класа*. Благоевград: Университетско издателство „Неофит Рилски“.

- Чавдарова, А. (2008). *Рудолф Щайнер и Валдорфската педагогика*. Габрово: ЕКС-ПРЕС
- Щайнер, Р. (2010). *Тайната на четирите темперамента*. Стара Загора: Антропософско издателство „Даскалов“.
- Ignorabius, (1914). Съвременни реформени стремежи в делото на образованието. *Народно училище*, 7, 387–389. Шумен.
- Montague, E.J. (1987). *Fundamentals of Secondary Classroom Instruction*, New York: Macmillan Publishing Company.

THEORETICAL AND PRACTICAL ASPECTS OF CLASSROOM MANAGEMENT AS A WORKING (PHYSICAL) ENVIRONMENT

Abstract. The purpose of this article is to clarify one of the most important issues of organizational and management activities of teacher in the classroom and this is the organization of working (physical) classroom environment. The article presents the main approaches to the understanding of the content of the working (physical) classroom environment as a combination of factors as time, space, hygiene, ecology and documentation. In the article are presented specific practices supported by research findings for improving the climate in the classroom and for the quality of the educational process in the class.

Assistant Professor Aleksandar Ranev, PhD

Sofia University St. Kliment Ohridski

Sofia, Bulgaria

✉ e-mail: aleksandar.123@gmail.com